

QISQA BADIY NASRDA PERSONAJ YARATISH MAHORATI: INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTI QIYOSIDA

SamDU UF professori, DSc

I.T Babakulov

ismailbabakulov@gmail.com

SamDCHTI “Qiyosiy adabiyotshunoslik”

kafedrasi stajiyor o‘qituvchisi

Kulmuamedova Lobar Anvarjonovna

lobarkulmuamedova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek adabiyotidagi qisqa badiiy nasr janrida personaj yaratish mahorati qiyosiy-narratologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda struktural, narratologik va qiyosiy adabiyotshunoslik metodlaridan foydalanilib, personajning badiiy shakllanishi portret, dialog, psixologizm, badiiy detal va ichki monolog kabi vositalar orqali o‘rganiladi. Ingliz adabiyotida Ernest Hemingway, Raymond Carver va Katherine Mansfield, o‘zbek adabiyotida esa Abdulla Qahhor, Said Ahmad va O‘tkir Hoshimov hikoyalari tahlil materiallari sifatida olinadi. Natijalar ingliz qisqa nasrida psixologik minimalizm va subtekst ustuvorligini, o‘zbek hikoyachiligida esa ijtimoiy realizm va milliy-estetik ifodaning yetakchi ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: qisqa nasr, hikoya, personaj, poetika, psixologizm, badiiy detal, minimalizm, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Kirish

Qisqa badiiy nasr inson hayotining muayyan lahzasi, ruhiy holati yoki ijtimoiy vaziyatini ixcham shaklda ifodalovchi murakkab epik janr hisoblanadi. Uning asosiy poetik xususiyati — kam hajmda maksimal badiiy ma’no yaratishdir. Shu sababli personaj yaratish masalasi ushbu janrda markaziy o‘rin egallaydi.

Qisqa hikoyada yozuvchi roman janridagi kabi keng tasvir imkoniyatiga ega emas. Shuning uchun personaj xarakteri ko‘pincha detal, dialog, psixologik holat yoki bitta keskin vaziyat orqali ochiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- **qiyosiy tahlil metodi** – ingliz va o‘zbek hikoyachiligi solishtirildi;
- **narratologik tahlil** – personajning syujetdagi funksiyasi o‘rganildi;

- **struktural yondashuv** – badiiy elementlarning o‘zaro aloqasi tahlil qilindi;
- **interpretatsion tahlil** – subtekst va yashirin ma’nolar ochib berildi.

Asosiy qism

Qisqa badiiy nasrda personaj yaratish masalasi adabiyotshunoslikda poetik strukturaning markaziy komponentlaridan biri sifatida qaraladi. Hikoya va novella kabi kichik epik janrlarda personaj syujet rivoji, konflikt shakllanishi, g‘oyaviy mazmunning ochilishi hamda estetik ta’sirning asosiy tashuvchisi hisoblanadi. Biroq ushbu janrlarning hajman cheklanganligi yozuvchidan qahramon xarakterini keng epik tasvir emas, balki ixcham, semantik jihatdan zich va badiiy jihatdan ta’sirchan vositalar orqali yaratishni talab qiladi. Shu bois qisqa nasrda personaj poetikasi selektivlik, detalga yuklangan ma’no, dialogning funksionalligi hamda psixologik zichlik bilan xarakterlanadi.

Ernest Hemingway ijodida “Iceberg Theory” personaj yaratishning asosiy usuli hisoblanadi. “Hills Like White Elephants” hikoyasida quyidagi dialog muhim:

“It’s really an awfully simple operation.”

“Then what will happen to us?” [9;29]

Bu yerda muallif hech qanday izoh bermaydi, lekin o‘quvchi personajlar o‘rtasida axloqiy va ruhiy ziddiyat borligini anglaydi.

Katherine Mansfieldning “Miss Brill” hikoyasida esa bosh qahramon o‘zini hayotning markazida deb tasavvur qiladi, biroq hikoya oxirida u jamiyatdan ajralgan yolg‘iz inson ekanini anglaydi. Masalan, u shunday fikrga keladi: *“She felt something crying.”* [12;34]. Bu ichki ruhiy sinishni ko‘rsatadi.

Raymond Carverning “Cathedral” hikoyasida esa bosh qahramon ko‘zi ojiz mehmon bilan suhbatdan so‘ng ichki o‘zgarish kechiradi. Hikoya oxiridagi epizodda u ko‘zlari yopiq holda soborni tasavvur qilishga urinadi — bu personaj evolyutsiyasining muhim nuqtasidir [5;21].

Nazariy jihatdan personaj — bu nafaqat voqealarda ishtirok etuvchi obraz, balki muallifning estetik konsepsiyasi va ijtimoiy-falsafiy qarashlarini ifodalovchi badiiy konstruksiyadir. E. M. Forster personajlarni “flat” (bir qirrali) va “round” (ko‘p qirrali) tiplarga ajratgan bo‘lsa, qisqa nasrda ko‘pincha shu ikki modelning sintezi kuzatiladi: tashqi jihatdan sodda ko‘ringan obraz ichki semantik qatlamlar orqali murakkablashadi [7;35]. Ayniqsa, modernistik va realist hikoyachilikda personajning to‘liq biografiyasi emas, balki uning hayotidagi keskin nuqta orqali xarakter mohiyatini ochish tamoyili ustuvor hisoblanadi.

Ingliz adabiyotida qisqa hikoya janri XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yangi poetik sifat kasb etdi. Bu davrda hikoya tashqi voqeabandlikdan ichki psixologik jarayonlarga ko'proq e'tibor qaratdi. Ernest Hemingway ijodi bu borada alohida ahamiyatga ega. Uning hikoyalarida personaj yaratish "Iceberg Theory" tamoyiliga asoslanadi. Mazkur nazariyaga ko'ra, matnda ko'rsatilgan qism personaj mohiyatining faqat yuzaki qatlamini tashkil etadi, asl mazmun esa yashirin semantik struktura orqali anglashiladi.

Masalan, "Hills Like White Elephants" hikoyasida erkak va ayol o'rtasidagi dialog yuzaki oddiy suhbat shaklida berilgan bo'lsa-da, aslida unda murakkab psixologik bosim, gender munosabatlari va axloqiy tanlov ifodalanadi. Hemingway personaj xarakterini batafsil tavsiflashdan qochadi; uning qahramonlari nutqdagi pauza, takror, noaniqlik va detallar orqali ochiladi. Bu usul personaj poetikasida subtekstning ustuvorligini ta'minlaydi.

Katherine Mansfield hikoyalarida esa impressionistik psixologizm yetakchi o'rin tutadi. "Miss Brill" hikoyasida bosh qahramonning ruhiy olami tashqi voqealardan ko'ra ichki sezgilar, kuzatishlar va ong oqimi orqali ochiladi. Mansfield personajni tashqi xarakter emas, balki nozik ruhiy kechinmalar orqali individuallashtiradi.

Raymond Carver ijodida minimalistik uslub "dirty realism" bilan uyg'unlashib, oddiy insonlarning kommunikativ inqirozi va ichki bo'shlig'ini aks ettiradi. Carver personajlari ko'pincha ijtimoiy cheklanganlik, maishiy bosim va ruhiy uzilish holatida tasvirlanadi. Bu esa ingliz qisqa nasrida personaj yaratishda psixologik fragmentatsiya va ekzistensial kayfiyatning muhimligini ko'rsatadi.

O'zbek hikoyachiligida personaj yaratish milliy realizm, ijtimoiy xarakter va axloqiy-estetik talqin bilan chambarchas bog'liqdir. XX asr o'zbek adabiyotida Abdulla Qahhor hikoya janrini yangi poetik bosqichga olib chiqqan adiblardan biri sifatida e'tirof etiladi. Uning hikoyalarida personaj yaratish individuallashtirish va tipiklashtirish tamoyillarining uyg'unligi asosida shakllanadi.

Masalan, "Bemor" hikoyasida qahramonlar konkret oilaviy vaziyatda tasvirlangan bo'lsa-da, ular orqali jamiyatdagi iqtisodiy nochorlik, insoniy fojiaiylik va ijtimoiy befarqlik ochib beriladi. Qahhor personajni ko'pincha birgina keskin vaziyat yoki badiiy detal orqali yoritadi. "Anor" hikoyasidagi detal tizimi, "O'g'ri"dagi ijtimoiy fon va xalqona nutq personaj xarakterini shakllantirishda muhim vositaga aylanadi [14;9].

Said Ahmad hikoyalarida esa yumor va lirizm personaj poetikasining asosiy komponentlaridan biridir. Uning qahramonlari ko'pincha oddiy hayot vakillari bo'lib, ular samimiyat, kulgi yoki hayotiy paradokslar orqali ochiladi. O'tkir Hoshimov hikoyalarida esa personajning ma'naviy olami, oilaviy

qadriyatlar va ichki kurash markazga chiqadi. Bu hol o'zbek qisqa nasrida personaj yaratishning faqat ijtimoiy emas, balki ma'naviy-psixologik qatlamga ham ega ekanini ko'rsatadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek qisqa nasrida personaj yaratishning umumiy jihati — cheklangan badiiy makonda chuqur xarakter yaratishga intilishdir. Har ikki adabiyotda ham portret, dialog, psixologizm va badiiy detal muhim poetik vosita hisoblanadi.

Biroq ingliz hikoyachiligida personaj ko'proq individual ong, psixologik noaniqlik va subtekst orqali shakllansa, o'zbek hikoyachiligida ijtimoiy muhit, milliy xarakter va axloqiy pozitsiya ustuvor ahamiyat kasb etadi. Hemingway yoki Carver qahramonlari ichki sukut va yashirin drammatizm orqali ochilsa, Qahhor yoki Said Ahmad personajlari ko'proq tashqi ijtimoiy vaziyat va milliy nutq orqali individuallashadi.

Ingliz nasrida “sukut poetikasi” muhim bo'lsa, o'zbek nasrida “ijtimoiy xarakter poetikasi” yetakchilik qiladi. Bu farq madaniy kontekst, tarixiy taraqqiyot va estetik an'analarning o'ziga xosligi bilan izohlanadi [2;56].

Har ikki adabiyotda badiiy detal personaj yaratishning markaziy vositasidir. Hemingwayda temiryo'l bekati, ichimlik yoki manzara psixologik tanglikni anglatadi, Qahhorda kundalik turmush buyumlari yoki maishiy predmetlar ijtimoiy ahvol va milliy muhitni ifodalaydi. Dialog ham turlicha funksiyaga ega: ingliz hikoyachiligida u ko'proq implitsit ma'no tashuvchisi bo'lsa, o'zbek nasrida xarakter va muhitning ochiq ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, qisqa badiiy nasrda personaj yaratish mahorati har bir milliy adabiyotning estetik tafakkuri, madaniy xotirasi va poetik an'analari bilan uzviy bog'liq bo'lib, ingliz va o'zbek adabiyotlari misolida bu jarayonning universal hamda milliy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek qisqa badiiy nasrida personaj yaratish jarayoni umumiy tipologik asosga ega bo'lsa-da, ularning poetik realizatsiya usullari sezilarli darajada farqlanadi. Har ikki adabiy an'anada ham personaj qisqa hikoya strukturasining markaziy elementi bo'lib, syujet, konflikt va g'oyaviy mazmunni birlashtiruvchi asosiy badiiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Biroq bu birlikning ifodalanish usullari milliy-estetik tafakkur, tarixiy rivojlanish va adabiy an'analarga bog'liq holda turlicha shakllanadi.

Ingliz qisqa nasrida personaj yaratish asosan modernistik va psixologik yo'nalish bilan bog'liq bo'lib, unda ichki ong jarayonlari, subtekst va yashirin ma'no ustuvorlik qiladi. Ernest Hemingway va Raymond Carver ijodida qahramonlar ko'pincha minimal tasvir vositalari orqali beriladi, ya'ni muallif

personajni bevosita izohlamaydi, balki uning nutqi, pauzalari, harakatlari va detallar orqali o'quvchiga yashirin ma'noni anglash imkonini beradi. Bu yondashuvda personajning ichki dunyosi ochiq ifodalanmaydi, balki "aytilmagan" qatlam orqali sezdiriladi. Shu sababli ingliz hikoyachiligida psixologik noaniqlik va interpretatsion erkinlik kuchli o'rin tutadi.

O'zbek qisqa nasrida esa personaj yaratish ko'proq ijtimoiy-realistik va milliy-estetik asosga tayanadi. Abdulla Qahhor, Said Ahmad va O'tkir Hoshimov hikoyalarida qahramonlar nafaqat individual shaxs sifatida, balki muayyan ijtimoiy muhit va tarixiy sharoitning vakili sifatida tasvirlanadi. Bu yerda personaj xarakteri ko'pincha ochiq ifoda qilinadi va u milliy nutq, xalqona iboralar hamda ijtimoiy vaziyatlar orqali konkretlashtiriladi. Shuningdek, o'zbek hikoyachiligida axloqiy baho va muallif pozitsiyasi ko'proq seziladi, bu esa personajning o'quvchi tomonidan idrok etilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, har ikki adabiyotda badiiy detal va dialog personaj yaratishning muhim vositasi sifatida umumiy ahamiyatga ega. Biroq ularning funksional yuklamasi turlicha: ingliz nasrida detal ko'proq psixologik va ramziy ma'no tashuvchi vosita bo'lsa, o'zbek nasrida u ijtimoiy-maishiy muhitni ifodalashga xizmat qiladi. Dialog esa ingliz hikoyachiligida yashirin ma'nolarni anglatish vositasi sifatida ishlatilsa, o'zbek hikoyachiligida ko'proq xarakter va muhitni bevosita ochib beruvchi element hisoblanadi.

Umuman olganda, qiyosiy tahlil shuni tasdiqlaydiki, ingliz qisqa nasrida personaj yaratishning asosiy tamoyili psixologik minimalizm va subtekstga asoslangan bo'lsa, o'zbek qisqa nasrida ijtimoiy realizm, milliy kolorit va axloqiy pozitsiya ustuvorlik qiladi. Shu bilan birga, har ikki adabiy an'ana ham qisqa shakl doirasida inson obrazini maksimal badiiy zichlikda ifodalashga intilishi bilan umumiy poetik maqsadga ega ekanligi namoyon bo'ladi.

Xulosa

Qisqa badiiy nasrda personaj yaratish masalasi ingliz va o'zbek adabiyoti misolida o'rganilganda, bu jarayonning murakkab va ko'p qatlamli poetik hodisa ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. Hikoya janrining ixchamligi yozuvchidan personajni keng epik tasvir orqali emas, balki tanlangan badiiy vositalar — portret, dialog, psixologizm va badiiy detal orqali maksimal darajada ixcham va ta'sirchan shaklda yaratishni talab qiladi. Shu sababli qisqa nasrda har bir element ortiqcha emas, balki semantik yuk tashuvchi muhim badiiy birlik sifatida xizmat qiladi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz adabiyotida, xususan Hemingway, Carver va Mansfield ijodida personaj yaratish ko'proq psixologik minimalizm, subtekst va ichki ong jarayonlariga asoslanadi. Bu yondashuvda qahramonning ichki dunyosi bevosita emas, balki yashirin ma'no qatamlari

orqali ochiladi, o'quvchi esa matnni faol talqin qiluvchi subyektga aylanadi.

O'zbek hikoyachiligida esa Abdulla Qahhor, Said Ahmad va O'tkir Hoshimov ijodida personaj ko'proq ijtimoiy-realistik asosda yaratiladi. Bu yerda milliy muhit, xalqona nutq, axloqiy baho va ijtimoiy muammolar qahramon xarakterini belgilovchi asosiy omillarga aylanadi. Personaj nafaqat individual obraz, balki muayyan davr va jamiyatning badiiy ifodasi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Shunga qaramay, har ikki adabiy an'anani birlashtiruvchi umumiy jihat — qisqa shakl doirasida inson mohiyatini chuqur va ta'sirchan ochib berishga intilishdir. Demak, ingliz va o'zbek qisqa nasrida personaj yaratish usullari turlicha bo'lsa-da, ularning asosiy estetik maqsadi yagona: ixcham badiiy makonda inson xarakteri va ruhiyatini maksimal darajada teran ifodalashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abrams, M. H. *A Glossary of Literary Terms*. Boston: Cengage Learning, 2015.
2. Bal, Mieke. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 2009.
3. Barthes, Roland. *Image, Music, Text*. New York: Hill and Wang, 1977.
4. Booth, Wayne C. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press, 1983.
5. Carver, Raymond. *Collected Stories*. New York: Vintage Books, 2009.
6. Chatman, Seymour. *Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press, 1978.
7. Forster, E. M. *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold, 1927.
8. Genette, Gérard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press, 1980.
9. Hemingway, Ernest. *The Snows of Kilimanjaro and Other Stories*. New York: Scribner, 1961.
10. Hemingway, Ernest. *Men Without Women*. New York: Scribner, 1927.
11. Lodge, David. *The Art of Fiction*. London: Penguin Books, 1992.
12. Mansfield, Katherine. *Selected Stories*. London: Penguin Classics, 2008.
13. Prince, Gerald. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2003.
14. Qahhor, Abdulla. *Sarob va hikoyalar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1987.